

“Особливості і процедурні питання провадження процесуальних дій за допомогою відеоконференцз’язку у сфері міжнародного співробітництва”

М.І. Смирнов,

асистент кафедри кримінального
процесу Одеської національної юридичної
академії

Проблемам розвитку справедливих систем кримінального правосуддя, організації діяльності кримінальної юстиції, а також підвищення ефективності міжнародного співробітництва в сфері кримінального процесу світовим співтовариством приділяється досить серйозна увага; зокрема, визначаються стандарти використання відеоконференцз’язку в кримінальному судочинстві. Проте, застосування відеоконференцз’язку в національному кримінальному судочинстві обмежено лише застосуванням як процесуальної міри забезпечення безпеки свідка, що є явно недостатнім.

Використання інформаційних технологій у кримінальному судочинстві, насамперед відеоконференцз’язку повинне бути регламентоване в процесуальному законі стосовно до всіх стадій процесу, що з неминучістю приведе до процесуальної економії, зміні “технології” провадження по кримінальній справі в цілому. Сказане повною мірою відноситься і до співробітництва держав у сфері надання взаємної правової допомоги по кримінальних справах.

На думку академіка М.Я. Сегая, сучасна парадигма інформатизації судочинства повинна ґрунтуватися на законодавчому вирішенні використання в кримінальному процесі інформаційних технологій (комп’ютерної та телекомунікаційної техніки з відповідними програмними продуктами їх функціонування) з метою оптимізації діяльності всіх правових інституцій, що охоплюються процедурами судочинства (діяльність органів досудового слідства, прокуратури, судово-експертних

установ, судів, установ виконання покарань, адвокатури). Використання інформаційних технологій в судочинстві має бути дозволено при проведенні будь-яких процесуальних дій, як в “очному”, так і в інтерактивному (дистанційному) режимі, з одночасним веденням документообігу та діловодства на паперових та електронних носіях, з яких для учасників процесу у випадках, передбачених процесуальним законодавством, виготовляються автентичні за змістом копії процесуальних документів¹.

Ми солідарні з висловленою у юридичній літературі думкою, що “необхідно якісно нові рішення питань організаційної структури судів, кадрового забезпечення нових для судів технологічних процесів, нових проектів судів”². Надзвичайно важливою залишається проблема забезпечення ефективного кримінального судочинства в умовах використання високих технологій.

На сьогоднішній день в Україні відсутні комплексні дослідження, присвячені процесуальним питанням застосування відеоконференцзв’язку при наданні взаємної правової допомоги по кримінальних справах, її правової регламентації у вітчизняному законодавстві і перспективам розвитку. У той же час введення відеоконференцзв’язку в кримінальне судочинство, у тому числі в практику надання взаємної правової допомоги по кримінальних справах знаходить свою підтримку в юридичній літературі³. Теоретично важливим і практично актуальним проблемам

¹ Сегай М. Концептуальні засади інформатизації судочинства // Вісник Академії правових наук України. – 2000. - № 4. – С. 193-200; Сегай М. Сучасна парадигма інформатизації судочинства і питання захисту прав і законних інтересів учасників кримінального процесу // Вісник Академії правових наук України. – 2001. - № 4. – С. 191.

² Вяткин Ф., Зильберман С. Высокие технологии в организации работы судов // Российская юстиция. – 2003. - № 6. – С. 64.

³ Биленчук П.Д., Еркенов С.Е., Кофанов А.В. Транснациональная преступность: состояние и трансформация: Учебное пособие / Под ред. акад. П.Д. Биленчука. – К.: Атика, 1999. – с. 170-171; Волеводз А.Г. Правовое регулирование новых направлений международного сотрудничества в сфере уголовного процесса. – М.: Юрлитинформ, 2002. – с. 390-428; Пашковський М.І. Дистанційне правосуддя: міф чи реальність? // Вісник Верховного Суду України. – 2001. - № 5. – С. 36-40; Милинчук В.В. Использование видеосвязи при получении доказательств по уголовным делам в рамках международного сотрудничества // Вестник Московского университета. Серия 11, Право. – 2001. - № 5. – С. 91-92; Милинчук В.В. Институт взаимной правовой помощи по уголовным делам. Действующая практика и перспективы развития. – М.: Юрлитинформ, 2001. – с. 128-147; Смирнов М.И.

використання відеоконференцзв'язку в кримінальному судочинстві присвячені роботи О.Г. Волеводза, Ф. Вяткина, С. Зільбермана, Л. Алексєєвої, А. Сизоненко, М.Я. Сегая, В.В. Мілінчук, Н.І. Пашковського, П.Д. Биленчука, Л.В. Брусніцина, О.Г. Халіуліна. Ці роботи внесли істотний внесок у досліджувану проблему. Разом з тим, незважаючи на фундаментальне пророблення окремих проблем застосування відеоконференцзв'язку в сфері кримінального судочинства і безумовну затребуваність праць названих вчених, деякі питання залишилися ними неохопленими. Сказане визначає важливість і актуальність розгляду питань застосування відеоконференцзв'язку в кримінальному судочинстві в процесуальному аспекті.

Перехід до практики проведення процесуальних дій, судових засідань у режимі відеоконференцзв'язку при наданні правової допомоги означає не стільки технічне переозброєння, скільки створення відповідної правової бази, що регламентує процесуальні особливості і процедурні питання, сферу застосування цієї нової форми правової допомоги і її закріплення в національному кримінально-процесуальному законодавстві.

Використання відеоконференцзв'язку при наданні взаємної правової допомоги по кримінальних справах не повинне обмежуватися розслідуванням визначених категорій злочинів і ставиться в залежність від місця перебування допитуваного або іншого учасника процесуальної дії. Її застосування можливо при розслідуванні і розгляді будь-яких

Дистанционное проведение допроса: перспективы развития // Правова держава очима молодих дослідників: Матеріали 4-ї звітної щорічної студентської конференції (Одеса, 20 березня 2001 р.) / Відп. ред. М.О. Баймуратова. – Одеса: Юридична література, 2001. – с. 181-189; Смирнов М.І. Допустимість використання в кримінальному процесі свідчень анонімних свідків // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. – Вип. 16. – Одеса: Юридична література, 2002. – С. 624-628; Смирнов М. Допустимість використання в кримінальному процесі показань анонімних свідків // Юридична Україна. – 2003. - № 4. – С. 34-37; Смирнов М. Применение видеосвязи как мера обеспечения безопасности лиц, содействующих уголовному правосудию, и возможность реализации в уголовном судопроизводстве права конфронтации // Підприємництво, господарство і право. – 2003. - № 5. – С. 117-120; Смирнов М. Применение средств видеосвязи при оказании правовой помощи по уголовным делам в сфере международного сотрудничества // Підприємництво, господарство і право. – 2003. - № 6. – С. 92-95; Смирнов М. Застосування відеозв'язку при одержанні доказів по кримінальних справах у порядку надання взаємної правової допомоги (процесуальні особливості) // Юридична Україна. – 2003. - № 8. – С. 23-30; Халиулин А.Г. Использование телекоммуникаций в уголовно-процессуальной деятельности // Прокурорская и следственная практика. – 1999. - № 1-2. – С. 175-178.

кримінальних справ ускладнених іноземним або міжнародним елементом, але тільки в строго визначених випадках, і при наявності процесуальних підстав.

У режимі відеоконференцзв'язку можливе проведення наступних процесуально-слідчих дій: 1) допит (свідка, потерпілого, обвинувачуваного, експерта); 2) очна ставка; 3) впізнання; 4) обшук, виїмка, огляд; 5) віддалена присутність у судовому засіданні окремих учасників кримінального процесу на увесь час розгляду справи; 6) одержання згоди засуджених на передачу з однієї країни в іншу для виконання вироку; 7) перегляд по клопотаннях засуджених судових рішень, що не вступили в законну силу, коли їхня участь за якимись причинами неможливо або утруднено; 8) координація спільної діяльності правоохоронних і судових органів держав, у тому числі шляхом надання запитуючій стороні можливості негайного перегляду доказів, отриманих по запиті про надання правової допомоги.

Можна визначити деякі загальні умови і процесуальні особливості проведення процесуальних дій у режимі відеоконференцзв'язку.

По-перше, при використанні засобів відеозв'язку процесуальні дії здійснюються для запитуючої сторони в режимі "реального часу".

По-друге, проведення процесуальних дій з використанням відеоконференцзв'язку при наданні взаємної правової допомоги не є безмежним, не зможе замінити собою безпосередню дачу показань, тому її застосування є припустимим при наявності визначених обставин, коли в силу об'єктивних або суб'єктивних причин представляється неможливим одержати особливо важливі для встановлення істини докази традиційним способом.

По-третє, відеоконференцзв'язок повинен бути організовано таким чином, щоб виключити можливість визнання отриманих доказів неприпустимими через можливий вплив на допитуваного або іншого учасника слідчої дії з боку присутніх при процесуальній дії осіб. На думку

деяких, у визначених випадках відеоконференцзв'язок може бути використано проти самого учасника процесуальної дії, наприклад, обвинувачуваного – адміністрація в'язниці або хто-небудь ще одержує можливість впливати на поведінку ув'язненого. Грубо говорячи, за відеокамерою напроти підсудного може стояти хтось з кийком; адвокат цього проконтролювати не може, тому що знаходиться в суді, а не поруч зі своїм підопічним⁴. Ці побоювання необґрунтовані, оскільки сучасні технології відеоконференції дозволяють бачити не тільки учасника процесуальної дії, але і все приміщення в якому воно проходить, що дозволяє уникнути так названого впливу “за кадром”, і як наслідок неприпустимості використання отриманих таким засобом доказів.

По-четверте, відеоконференцзв'язок є свого роду посередником, проміжною ланкою між судом, наділеним обов'язком безпосереднього сприйняття доказів і первинних доказів. Але на відміну від інших проміжних ланок (наприклад, оголошення в судовому засіданні протоколу відповідної слідчої дії проведеного посадовою особою запитуваної держави в порядку надання взаємної правової допомоги) відеоконференцзв'язок припускає мінімум впливу на неї з боку людини. Тому її застосування в кримінальному судочинстві принципово припустиме і не суперечить принципів безпосередності дослідження доказів.

По-п'яте, використання в кримінальному судочинстві відеоконференцзв'язку безпосередньо торкається питання дотримання процесуальної форми і є важливою віхою у формуванні процесуальних основ спрощеного порядку надання взаємної правової допомоги при безумовному дотриманні основних принципів кримінального судочинства, прав і інтересів осіб, що беруть у ньому участь. Відеоконференцзв'язок у кримінальному судочинстві визначає необхідність розвитку

⁴ Авербух В., Владимиров Д., Пунанов Г. Из кинозала суда. Рассмотрение дел ускорят мониторы в тюремных камерах // Известия. – 2000. – 11 июля. - № 126. – С. 2.

процесуального порядку проведення окремих слідчих дій. Процесуальний порядок, що не забезпечує ефективне рішення задач кримінального процесу, повинний бути удосконалений, а в деяких випадках змінений.

По-шосте, використання відеозв'язку визначає створення особливої тактики проведення процесуальних дій. Так, при проведенні допиту особи, що знаходиться на території іноземної держави, очної ставки в режимі відеоконференцзв'язку деякі труднощі викликає встановлення комунікативного контакту з допитуваним, а його встановлення, на думку багатьох криміналістів, є важливою складовою ефективності слідчої дії. При проведенні вербальних слідчих дій із застосуванням відеоконференцзв'язку знижується рівень комунікативного контакту з його учасником. Ця обставина обумовлена відсутністю безпосереднього спілкування слідчого (судді) з учасником процесуальної дії і технічною неможливістю передачі всього обсягу інформації, створення сприятливої для спілкування атмосфери слідчої дії. Відеоконференцзв'язок виступає технічним посередником між учасниками процесуальної дії. Для мінімізації негативних наслідків зазначеної обставини на позитивний результат процесуальної дії, доцільно проводити вербальні слідчі дії посадовою особою компетентного органа запитуваної держави і слідчим (судом) що направив відповідний запит. Саме представник іноземної держави повинний забезпечити комунікативний контакт з учасником процесуальної дії, особливо, якщо цей учасник не є співвітчизником слідчого (судді) виконуючого процесуальну дію. Однак, ведуча роль у цій взаємодії повинна належати особі, що проводить процесуальну дію. Слідчий (суддя) відповідно до кримінально-процесуального закону своєї держави, коректує дії інших осіб і ступінь їхньої участі, забезпечує найбільш ефективну форму одержання інформації від допитуваної особи. Проте, це не повинно розглядатися як перешкода для впровадження в практику надання взаємної правової допомоги по кримінальних справах такої нової її форми як відеоконференцзв'язок.

Застосування відеоконференцзв'язку в кримінальному судочинстві, у тому числі при наданні взаємної правової допомоги по кримінальних справах найбільше може бути піддано критиці, як правило, з позиції принципу безпосередності дослідження доказів. Пояснити це неважко. Оскільки процесуальний порядок проведення слідчих дій з використанням технології відеоконференцзв'язку має деякі особливості, що відрізняють його від традиційного порядку. Тому на перший погляд може показатися, що застосування відеоконференцзв'язку впливає на демократичні основи судочинства, суперечить принципів безпосередності.

Відносини між інститутом відеоконференцзв'язку з переважною більшістю принципів кримінального процесу складаються таким чином, що говорити про яке-небудь їхнє порушення, власне кажучи, не приходить. Багато принципів узагалі “не відчують” на собі впливу технології відеоконференцзв'язку, і продовжують діяти також як і при звичайному порядку проведення процесуальних дій. Однак мають і принципи судочинства, відношення яких до технології відеоконференцзв'язку має потребу в більш докладному вивченні. До їхнього числа необхідно віднести принципи змагальності і безпосередності дослідження доказів.

У розумінні цього принципу під впливом потреб правоохоронних і судових органів в ефективному розслідуванні, розгляді і вирішенні кримінальних справ відбулися помітні зміни, що підтверджують сучасні тенденції, зв'язані з визначенням об'єктивним обмеженням безпосередності дослідження доказів у кримінальному процесі. Законодавець не може не враховувати обставини, що обумовлюють необхідність зробити виключення з цього правила. Хоча принцип безпосередності і є основним у кримінальному судочинстві, його реалізація стосовно до усіх без винятку процесуальним діям, зв'язаним зі збиранням і дослідженням доказів, на усіх без винятку стадіях кримінального процесу неможлива.

Використання технології відеоконференцзв'язку при проведенні судового засідання з віддаленою присутністю обвинувачуваного не входить у суперечність із принципом змагальності. Обвинувачуваний безпосередньо в судовому засіданні не бере участь, однак його віддалена присутність у суді забезпечує відеоконференцзв'язок. Він точно так само має можливість заявляти клопотання, представляти докази, брати участь у їхньому дослідженні, як якби він безпосередньо знаходився в залі суду. Крім того, безпосередня відсутність обвинувачуваного в залі суду може бути компенсовано участю його захисника і законного представника, що у суді будуть відстоювати його права й інтереси.

Аналіз норм КПК України дозволяє нам зробити висновок, що застосування в кримінальному судочинстві відеозв'язку принципово є припустимим і не суперечить принципам змагальності і безпосереднього дослідження доказів. Сучасна технологічна основа відеоконференцзв'язку припускає мінімум можливостей для суб'єктивного, з боку людини, впливу на неї. У законодавчо установлених випадках обмеження принципу безпосередності між судом і первинними джерелами доказів існують проміжні ланки, свого роду посередники. У нашому випадку таким посередником виступає відеоконференцзв'язок.

Застосування відеозв'язку не суперечить принципам безпосередності, усності і змагальності, оскільки свідки, потерпілі, експерти доступні як судові, так і захисту і можуть бути допитані об всіх обставинах, що мають значення для справи. Одержання доказів за допомогою відеозв'язку може бути найкращою альтернативою, дозволяючи судові безпосередньо спостерігати за поведінкою допитуваного, його емоціями, жестами, вираженням обличчя, голосом, реакцією на поставлені питання, тобто враховувати всю повноту факторів, що впливають на оцінку індивідуальних показань; дозволяє судові безпосередньо заслуховувати показання допитуваного, що, безумовно, сприяє більш ретельному і повному встановленню обставин справи, на відміну від одержання доказів

у порядку надання взаємної правової допомоги за допомогою виконання міжнародного слідчого або судового доручення про проведення слідчої дії, де вимога статті 257 КПК України про безпосередність і усність дослідження доказів судом не реалізується зовсім.

Підводячи підсумок сказаному, необхідно відзначити, що законодавче регулювання кримінально-процесуальних питань використання відеозв'язку в різних країнах знаходиться в стадії становлення, у зв'язку з чим говорити про широке поширення такого роду процесуальних дій не можна. Проте, з урахуванням перспективності застосування відеозв'язку в кримінальному судочинстві, вважаємо необхідним як найшвидше введення в кримінально-процесуальне законодавство норм, що визначають специфіку доказів, отриманих з використанням засобів відеозв'язку, і умови проведення відповідних слідчих дій.

Використана література:

1. Авербух В., Владимиров Д., Пунанов Г. Из кинозала суда. Рассмотрение дел ускорят мониторы в тюремных камерах // Известия. – 2000. – 11 июля. - № 126. – С. 2.
2. Биленчук П.Д., Еркенов С.Е., Кофанов А.В. Транснациональная преступность: состояние и трансформация: Учебное пособие / Под ред. акад. П.Д. Биленчука. – К.: Атика, 1999. – с. 170-171.
3. Волеводз А.Г. Правовое регулирование новых направлений международного сотрудничества в сфере уголовного процесса. – М.: Юрлитинформ, 2002. – с. 390-428.
4. Вяткин Ф., Зильберман С. Высокие технологии в организации работы судов // Российская юстиция. – 2003. - № 6. – С. 64.
5. Милинчук В.В. Использование видеосвязи при получении доказательств по уголовным делам в рамках международного сотрудничества // Вестник Московского университета. Серия 11, Право. – 2001. - № 5. – С. 91-92.
6. Милинчук В.В. Институт взаимной правовой помощи по уголовным делам. Действующая практика и перспективы развития. – М.: Юрлитинформ, 2001. – с. 128-147
7. Пашковський М.І. Дистанційне правосуддя: міф чи реальність? // Вісник Верховного Суду України. – 2001. - № 5. – С. 36-40

8. Сегай М. Концептуальні засади інформатизації судочинства // Вісник Академії правових наук України. – 2000. - № 4. – С. 193-200;
9. Сегай М. Сучасна парадигма інформатизації судочинства і питання захисту прав і законних інтересів учасників кримінального процесу // Вісник Академії правових наук України. – 2001. - № 4. – С. 191.
10. Смирнов М.И. Дистанционное проведение допроса: перспективы развития // Правова держава очима молодих дослідників: Матеріали 4-ї звітної щорічної студентської конференції (Одеса, 20 березня 2001 р.) / Відп. ред. М.О. Баймуратова. – Одеса: Юридична література, 2001. – с. 181-189;
11. Смирнов М.І. Допустимість використання в кримінальному процесі свідчень анонімних свідків // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. – Вип. 16. – Одеса: Юридична література, 2002. – С. 624-628;
12. Смирнов М. Допустимість використання в кримінальному процесі показань анонімних свідків // Юридична Україна. – 2003. - № 4. – С. 34-37;
13. Смирнов М. Применение видеосвязи как мера обеспечения безопасности лиц, содействующих уголовному правосудию, и возможность реализации в уголовном судопроизводстве права конфронтации // Підприємництво, господарство і право. – 2003. - № 5. – С. 117-120;
14. Смирнов М. Применение средств видеосвязи при оказании правовой помощи по уголовным делам в сфере международного сотрудничества // Підприємництво, господарство і право. – 2003. - № 6. – С. 92-95;
15. Смирнов М. Застосування відеозв'язку при одержанні доказів по кримінальних справах у порядку надання взаємної правової допомоги (процесуальні особливості) // Юридична Україна. – 2003. - № 8. – С. 23-30;
16. Халиулин А.Г. Использование телекоммуникаций в уголовно-процессуальной деятельности // Прокурорская и следственная практика. – 1999. - № 1-2. – С. 175-178.